

על המונח זיכרון ודילמת השיכחה

האם שמענו על מישהו מדבר על שיכחה קולקטיבית? בעוד שמונח הזיכרון הקולקטיבי מפעיל את כוחו עלינו, הוא נותן בידינו את השוט מול ניסיונות השיכחה האישיים שלנו.

מאת וודאח אבו ג'אמע דצמבר 19, 2024

Watermelon, 2023, Charcoal, ballpoint pen, and pastel on Kafan, 30 x 100 cm, Aysha E Arar.jpeg

[1] עאישה עראר, אבטיח, 2023, גיר, עט כדורי ופסטל על תכריך, 30x100 ס"מ
באדיבות האמנית

שני המונחים, זיכרון ושיכחה, אכן נושאים עמם דילמה עמוקה אשר מלווה אותנו לאורך הזמן. זיכרון, במיוחד כשהוא קולקטיבי, מתפקד לעיתים כנשק מוסרי, ולעיתים כאקדח שמכוון לתחושות אשמה. מדובר במונחים עם נקודות מוצא שונות מאוד. הזיכרון הוא מושג קולקטיבי, שמתאפיין לרוב כשטחי במובן מסוים, אך הוא דורש בתוקף מהחברה כולה לשמר אותו לזמן ממושך ככל האפשר. זיכרון משמש לעיתים קרובות כבסיס לגיבוש הקולקטיבי, ולמרות שהוא נושא כאב ברור ומובן, הוא אינו דורש מחיר כבד מהחברה.

לעומת זאת, שיכחה היא עניין מסובך ומורכב יותר. הניסיון לשכוח מלווה בכאב בלתי צפוי, בניגוד לכאב הברור ב-"לזכור". שיכחה דורשת לעיתים מחיר נפשי גבוה יותר, משום שהיא מחייבת אותנו להתמודד עם תחושות אשם או אובדן, ומפנה אותנו לפעמים להתעמת עם מה שהיינו מעדיפים להדחיק או להעלים.

השניים הופכים להיות חלק מעמלנו הקשה והיומיומי – תהליך שנע בין ההיזכרות, אותה אנו מתחילים בבוקר כשאנו מעלים את חוויות האתמול, לבין הניסיון לשכוח אותן בערב, כשאנו מנסים להרפות ולהכין את עצמנו למחר.

זיכרון מרובה

הזיכרון נראה כבעל כיוון ברור, אך יש לו יכולת ייחודית: הוא לא רק שולף חוויות ומידע מאוחסן, אלא גם משתלב עם זוויות שונות – רגשיות והיסטוריות – שמעשירות אותו ומעניקות לו עומק נוסף. כאשר אנו יושבים עם אנשים מתרבויות שונות ומקשיבים לנקודות המבט שלהם, מתעוררת השאלה: האם הזיכרון שלנו עובר תהליך של עיצוב מחדש? נראה שייתכן שכן. למעשה, ללא הזיכרון המשותף לא היינו מצליחים ליצור את ההקשרים המנטליים והחוויתיים שמחברים אותנו זה לזה.

הרבה פעמים, ספרים – כמו הזיכרון עצמו – נובעים ממקור מידע משותף, מפיסת עבר שאוחזרה ממקום מסוים, למרות שהסיפורים שבהם עשויים להסתיים בדמויות או תובנות שונות לחלוטין. הזיכרון שנשמר אצל הקורא הופך לנושא לפרשנות אישית, כשהוא מצייר את הגבול בין מה שנחשב "טוב" למה שנחשב "רע", תלוי בהקשר התרבותי או בחוויה האישית של האדם. כך הופך הזיכרון למיתוס או מקלט – בהתאם לעיני המתבונן.

אני רואה את האדם כפרי זיכרונו, הוא מעצב לא רק את הבנתו של האדם את העבר, אלא גם את החזון שלו לגבי ההווה ואפילו העתיד. עם זאת, זיכרון זה עשוי להפוך ל"חבר רע" כשהוא מתמזג עם הזיכרון הקולקטיבי של החברה. ברגע שהזיכרון האיש נבלע בתוך הנרטיב התרבותי המשותף, האדם עלול לאבד את הקול הייחודי שלו ואת החזונות האישיים.

זה מוביל למצב שבו אנו נדרשים להשתתף במאבקים קולקטיביים שכביכול שייכים לכולם, אך במהלכם אנחנו מאבדים משהו מהזהות האינדיבידואלית שלנו. כך הזיכרון האיש, שהיה פעם מקור לחזון ולעיצוב עצמי, עלול להיטשטש מול הכוח הדומיננטי של הזיכרון הקולקטיבי.

השיכחה בעלת הפן האחת

בכל פעם שאני שומע את המילה "שיכחה", עולה בזיכרוני המשפט השגור "השיכחה היא ברכה". אך ברכות אינן ניתנות במתנה, ואיננו נולדים עימן. השיכחה היא העבודה הקשה ביותר ביום-יום שלנו ובשנה כולה. זו המשימה ההיסטורית שלנו, הדחוויה והמצטברת מאז ראשית האנושות. אפילו עם התקדמות התקשורת והיחסים החברתיים כיום, אנחנו עדיין דוחים אותה וממשיכים לצבור אותה.

אני זוכר שבשיחה עם חבר הוא דיבר על משהו שרצה לשכוח, ואמר לי: "כמה אני רוצה למחוק את הזיכרון שלי ולשבור אותו". השיכחה נראתה לי נוקשה לעומת הזיכרון, כשלרוב אנו רואים אותם כניגודים בכל ההקשרים. אבל ככל שמתקרבים להבנתם, מבינים שהזיכרון הוא דבר שנולדנו איתו, ואילו את השיכחה אנחנו צריכים ליצור. השילוב הזה בין השניים, בין אם הוא קל ובין אם קשה, אינו דבר שאני מעדיף, והוא מה שמסבך את העניין מבחינתי.

אנו מבינים זאת מאוחר בניסיונות הראשונים שלנו, כשאנו מחליטים שלא לעייף את עצמנו ביצירת השיכחה ומסתפקים בזיכרון שנולדנו איתו. הזיכרון הופך עם הזמן לכלא, ואין ספק שחוקיו נוקשים. לכל אסיר בו יש את החריונות המיוחדות שלו, אך הזיכרון משאיר אותנו שבויים בחוויות קודמות שהופכות עם הזמן למורכבות עבור המחשבות שלנו.

המוזר כאן הוא שעולה בראשך שהכלא עדיף על פני הצלחה פתאומית ומוגזמת במינון של שיכחה, כמו במקרה של מחלת אלצהיימר.

[2] [IMG_3513.jpeg](#)

[3] עאישה עראר Fall Gentle, 2023
באדיבות האמנית

ההבדל בזיכרון בין העמים והתרבויות

כל דיון בזיכרון ההיסטורי ובהווה נסמך על עיקרון של קיום וזהות לאומית. כל צד מוצא בזיכרונו את היסודות לזהותו ולאישיותו. שני הצדדים מתבוננים על הנושא מתוך הקשר היסטורי ומוסרי, ושניהם מצליחים לנסח את הזיכרון מנקודת מבט של מסורות ומנהגים ישנים. מסורות אלו, אשר מכונות "שנמסרו", מגיעות דרך הזיכרון הקולקטיבי, המעדיף להתאחד עם החברה כצורה אחת. זאת בניגוד לשיכחה, שהיא בעלת זהות אישית ומדחיקה את מדיניות הקבוצה.

כאשר אתה מדבר על נושא מסוים מבלי להתייחס לזיכרון הקולקטיבי, יכול מישהו להפריע לך ולומר: "אם שכחת, אני לא שכחתי". זו האמת; השיכחה היא חד-צדדית וכל מה שנוגע אליה נחשב לאישי. האם שמענו על מישהו שמדבר על שיכחה קולקטיבית? בעוד שמונח הזיכרון הקולקטיבי מפעיל את כוחו עלינו, הוא מעניק לנו את השוט מול ניסיונות השיכחה האישיים שלנו.

באופן כללי, הזיכרון הקולקטיבי מקנה תחושת שייכות ושמרנות בתודעה הלאומית, בעוד השיכחה מאפשרת חידוש ופתיחות לתהליכים חדשים. השיח בין הזיכרון לשיכחה, אם כן, לא רק משקף את המורכבויות של החברה, אלא גם מהווה כלי לדיון על הדרך שבה אנו רואים את ההיסטוריה שלנו, את ההווה שלנו ואת העתיד שלנו כקהילה.

באיזה הקשר קיים הבדל בזיכרון בין עם א' לעם ב'?

מתבהר כאן הבדל ברור בדרך שבה עם א' מתמודד עם הזיכרון לעומת עם ב'. עם א' מתמקד בניצול הזיכרון שלו כדי לחזק את האידיאולוגיות שלו ולנפץ את זיכרון האחר, בעוד שעם ב' משתמש בזיכרון שלו כדי להדגיש את קורבנותו ואת הקדימות ההיסטורית והתרבותית שלו. נראה כי הזיכרון כאן משמש כאמצעי לכפייה, לביטוי ולשיפוט, כאשר הוא נתפס ככלי להגדרת זהות וליצירת תחושת שייכות.

מתעוררת כאן שאלה המעסיקה את הציבור, אך לרוב היא נשאלת בחדרי חדרים: האם ייתכן ששני עמים הנמצאים במאבק יחליטו לשכוח? ואם זה אפשרי, מהי החלופה לזיכרון שלהם? רבים עשויים לחשוב שההווה יכול לשמש כחלופה, אך הוא תלוי במידה רבה בעבר ובראיית העתיד, כאשר שניהם נובעים מהרקע של הזיכרון.

כאן עולה האבסורד בניסיון להתגבר על הזיכרון; איש אינו יכול להתאושש לחלוטין מהזיכרון שלו. האם ניתן לשקול את השיכחה כחלופה? ייתכן שהשיכחה מסוגלת לעשות את מה שלא צפוי, אך היא הופכת לבלתי אפשרית כאשר מדובר בקבוצה, במיוחד כאשר שני עמים או צדדים מנוגדים מעלים סיסמה אחת: "לזכור ולא לשכוח". סיסמה זו מבטאת דחייה ונחשבת להטבעה בזיכרון המכביד על עצמו ועל אחרים, מה שהופך את העניין לאבסורד שגובר על האבסורד של הזיכרון עצמו.

[4] [IMG_3514.jpeg](#)

[5] עאִישֶׁה עֶרָאֵר, הִבְעִיטָה, 2019
בִּאֲדִיבוֹת הָאֲמִנִית

מהי מהות הזיכרון שמנחה צדדים מתנגדים?

בהתחלה, נדמה שהדינמיקה היא תחרותית במידה מסוימת, כאשר הנרטיבים מחזקים את הפיצולים ומובילים להחלפת עוינות מופרזת, כמו פצצה של זיכרון שעלולה להתפוצץ פתאום. אך זה רחוק מלהיות כך, כי לא מדובר בזיכרון סלקטיבי, אלא בזיכרון של עימות, הממוקד בהיסטריה סביב האחר וכאביו, במטרה להפריך את סבלו ולתעד מה שיותר כואב ממנו.

מנגד, אפשר לראות בהכחשה צעד ראשון לקראת השגת שיכחה משותפת, המתבטאת דווקא בהכרה בחוויות של האחר ובבניית זיכרון משותף, המבוסס על חוויות אלו, זו לצד זו. מדובר באיחוד זיכרון, הנשען על תפישה חדשה של זכאות ורצון

להתפייס ולחלוק את הזיכרון, דבר שלרוב אינו אפשרי לשני עמים עוינים שכאמור הנושאים את אותה הסיסמה "לזכור ולא לשכוח".

פתרון אחר הוא שיכחה הדרגתית, שהיא אופן של הגנה רגשית, המאפשרת לאנשים להמשיך לחיות מבלי לטבוע באסונות. אנו עושים זאת גם במערכות היחסים הרגשיות האישיות שלנו ומתמודדים כך עם כל מה שסובב אותנו. פתרון זה יהיה אפשרי רק אם זיכרון העמים יישא במעמקי הלב את אלמנט הרגש.

עם זאת, באופן כללי, הזיכרון והשיכחה הקולקטיביים הם לרוב פעולות לא מודעות המנוגנות בידי רצונות סמויים ושאילות שונות. השניים מושפעים מכל התנהגות פנימית ומכל אירוע חיצוני, וכך הופכת השיכחה לבעיה שמובילה אותנו, בסופו של דבר, לשכוח את מה שאנו לא רוצים לשכוח, ולהיזכר במה שניסינו לשכוח.

Source URL:
<http://tohumagazine.com/he/article/%D7%A2%D7%9C-%D7%94%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%97-%D7%96%D7%99%D7%9B%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%95%D7%93%D7%99%D7%9C%D7%9E%D7%AA-%D7%94%D7%A9%D7%99%D7%9B%D7%97%D7%94>

Links

- [1] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/Watermelon%2C%202023%2C%20Charcoal%2C%20ballpoint%20pen%2C%20and%20pastel%20on%20Kafan%2C%2030%20x%20100%20cm%2C%20Aysa%20E%20Arar.jpeg>
- [2] <http://tohumagazine.com/he/file/img3513.jpeg>
- [3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/IMG_3513.jpeg
- [4] <http://tohumagazine.com/he/file/img3514.jpeg>
- [5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/IMG_3514.jpeg